

i odzwierciedlają tendencje działające w ówczesnym języku, np.: podwyższenie lub obniżenie artykulacji pod wpływem sąsiedztwa półotwartych, występowanie grup *śrz*, *źrz*; upodobnienia pod względem dźwięczności. Niektóre formy, jak zaimek *wszystko*, *wszyscy*, wyraźnie wskazują na wielkopolskie pochodzenie autora i silny wpływ tego dialektu w ówczesnym Toruniu. O zachowawczości tekstu w warstwie fonetycznej świadczą wyrazy, w których nie zaszły jeszcze wyrównania związane z przegłosem.

Na koniec chciałabym jeszcze dodać, że ciekawe i na pewno godne uwagi są leksykalne neologizmy Rybińskiego, bardzo często wprowadzane do pieśni, oto kilka z nich: *bezbiedny*, *cudoprety*, *chleborodne*, *duszolowne*, *grzejiskarb*, *psalmodziej*, *placzotulny*, *wierszopis* i wiele innych.

Produktívnosť vzoru *vysvedčenie*, jeho vplyv na skloňovanie substantív stredného rodu a nové lexikálne jednotky prináležiace k tomuto vzoru

Agáta Karčová

Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Bratislava

Úvod

V priebehu práce na dopĺňaní slovníka paradigiem pre morfológický analyzátor, ktorý slúži na presnejšiu lematizáciu a morfológické značkovanie *Slovenského národného korpusu* (ďalej SNK), sme v praxi nepriamo overili vysokú produktívnosť vzoru *vysvedčenie*. Po spracovaní lexém z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1997; ďalej KSSJ) sme začali do nášho elektronického slovníka zaraďovať ďalšie najfrekvencovanejšie lexémy z aktuálnej verzie SNK prim-2.1-snk-all. Prevažná väčšina týchto najfrekvencovanejších substantív sa skloňuje podľa vzoru *vysvedčenie*. Táto skutočnosť nás podnietila k hľadaniu príčin veľkej produktívnosti daného vzoru, pričom sme sa zamerali predovšetkým na deverbatívne substantíva s formantom *-nie/-tie*.

Tvorenie verbálnych substantív s formantom *-nie/-tie*

Jedným z hlavných faktorov, vďaka ktorým patrí vzor *vysvedčenie* k najproduktívnejším vzorom substantív a neustále doň pribúdajú nové lexikálne jednotky, je ten, že verbálne substantíva s formantom *-nie/-tie* sa dajú tvoriť prakticky bez obmedzenia od všetkých existujúcich slovenských slovies.

Spôsob tvorenia verbálnych substantív s formantom *-nie/-tie* je veľmi priedračný a zároveň pravidelný. K slovesnému základu sa pomocou tematickej morfémy (najčastejšie *-a-*, *-e-*, *-i-*) pripája formant *-nie/-tie* a vzniká deverbatívne substantívum s procesuálnym charakterom.

VZ + (- tematická morféma -) + -nie / -tie = VS s procesuálnym charakterom

Príklad: pôsob -e- + -nie = pôsobenie

použ -i- + -tie = použitie

V monografii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký a kol., 1989; ďalej DSZ) sú uvedené ako výnimky, od ktorých sa verbálne substantíva nedajú tvoriť, modálne slovesá *ísť, báť sa, môcť, smieť, stačiť, dať sa, dozvedieť sa*. Pri vyhľadávaní v prim-2.1-snk-all sme však zaregistrovali deverbatívne substantíva odvodené aj od niektorých z týchto slovík.

Od slovesa *ísť* bolo utvorené substantívum *idenie*, ktoré sa raz vyskytovalo v tvare N sg. a štyrikrát v tvare G sg. pričom všetky tieto výskyty sú z jedného prameňa (ide o preklad vedeckého diela). Na ilustráciu uvádzame nasledujúce príklady použitia tohto slova v kontexte:

- Treba totiž priznať, že pojem *idenia* sa nezhoduje priamo s pasívom ako takým... (Wilhelm von Humboldt - O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu)
- ...latinské fieri a nemecké werden, pristupujú k obraznému vyjadreniu *idenia*, len ho modifikujú rozumnejším spôsobom, obsahujúcim akoby poukaz na cieľ pohybu... (Wilhelm von Humboldt - O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu)

Od slovesa *báť sa* bolo vytvorené a použité prevažne v publicistických textoch substantívum *bátie sa*. V základnom tvare sme našli šesť výskytov s morféomou *sa*, jeden výskyt v základnom tvare bol bez tejto morfémy (*bátie*), v nepriamych pádoch sa toto deverbatívum vyskytovalo výlučne bez morfémy *sa*. Morféma *sa* je pri slovese súčasťou koreňovej morfémy, pričom má nulový sémantický obsah. V G sg. boli zaznamenané štyri výskyty, v D sg. jeden výskyt.

- Nástrahy, strašidelná atmosféra a príjemné *bátie* trvá až do chvíle, kým z veže Bojnického zámku neodletí posledná bosorka. (Cestovateľ 2002/12)
- Nešlo o *bátie sa*, ide o otázku psychiky. (SME 1997-apr)

Zaznamenali sme aj deverbatívne substantívum *datie*, ktoré sa vyskytovalo jedenkrát v tvare A sg.

- Nemám ani v päte tu, na týchto riadkoch obhajovať jej legalizáciu, či *datie* na index. (Sme blog 2005)

Lexému *dozvedenie sa* sme našli v dvoch rôznych zdrojoch, v oboch prípadoch v tvare L sg. s morféomou *sa*.

- Po **dozvedení sa** konečného výsledku som bol veľmi sklamaný spoločne so Zdenom Cígerom , proti ktorému som v tom čase hral na ľade. (Východoslovenské noviny - Korzár 2002)
- Po odchode mužov na front zostávajú mnohé ženy verné ako napr . Kristína , kt . sa sama snaží starať o vinice , ale aj neverné ako Filoména Ejhledevková, kt. po **dozvedení sa** , že jej muž padol, odpovie na inzerát istému zajatcovi (Texty z <http://www.referaty.sk>)

Všetky nájdené lexémy pôsobia štylisticky príznakovo, ale skutočnosť, že boli funkčne použité v reálnych textoch rôznych štýlových oblastí, svedčí o možnosti ich tvorenia, ich zrozumiteľnosti a súčasne o produktivnosti tvorenia deverbatívnych substantív s formantom *-nie/-tie* zo slovík domáceho pôvodu.

Podtypy verbálnych substantív s formantom *-nie/-tie* a príslušné slovtvorné parafrázy

V DSZ sú uvedené tieto podtypy verbálnych substantív s formantom *-nie/-tie* spolu s príslušnými slovtvornými parafrázami (príklady použitia v texte sú vybraté z prim-2.1-snk-all):

1. „spôsobovanie toho, že X sa stane takým, ako označuje adjektívny základ slovesa“
Ich premenu na ústavy verejného zdravotníctva treba chápať ako **posilnenie** prevencie v štáte. (Slovo, 2003)
2. „zbavovanie, odstraňovanie toho, čo je označené základovým slovom“
Vďaka tejto metóde je možné **odsírenie** s účinnosťou 75 až 80 percent . (Profit, 1998-07-08)
3. „spôsobenie zmeny X na to, čo je označené v substantívnom základe slovesa“
Počíta sa aj s vybudovaním exportného terminálu a fabriky na **skvapalňovanie** zemného plynu. (SME 1995)
4. „opatrenie niečoho tým, čo je označené v slovtvornom základe slovesa“
Pribudla kriková výsadba, **zatrávnenie**, ihličnaté i listnaté stromy. (SME 1999)
5. „dávanie, poskytovanie (niečomu) toho, čo je označené základovým substantívom“
V garáži sa dokončuje **betónovanie** základnej dosky . (Profit 2000)
6. „používanie toho, čo je označené základovým substantívom ako nástroja, prostriedku“
Aby sa po cestách jazdilo celú zimu bez väčších problémov, prispieť by k tomu malo okrem dvanástich mechanizmov (šesť sypačov s radlicou, traktor s radlicou na **pluhovanie**, dva nakladače posypového materiálu a snehu... (SME, 1999-11-15)

7. „robenie, tvorenie toho, čo je označené v slovtvornom základe, prípadne manipulácie s tým“

Na druhej strane analýzy jazyka rozhlasu by sa nemali obmedzovať na **sledovanie** gramatických chýb, na nesprávny výber jazykových prostriedkov, ale...(Kultúra slova 1994/5)

Hranice medzi jednotlivými podtypmi sú neostre, pri pokuse presne zatriediť konkrétne lexémy do niektorého z podtypov môžeme váhať medzi významovo príbuznými parafrázami (porovnaj podtypy 4, 5 a 6). Počet týchto podtypov nemusíme nutne chápať ako konečný a uzavretý, ponúka sa tu reálna možnosť dopĺňania ďalších podtypov s príslušnými zovšeobecňujúcimi parafrázami. Často sa spredmetnene používajú napr. technologické postupy (*predsušenie, urýchľovanie*), manipulačné činnosti (*otáčanie, zaklapávanie*), menej často sa verbálnym substantívom vyjadruje neakčný (statický) dej: „byť tým, čo označuje substantívum v slovtvornom základe, správať sa ako príslušná osoba“ (napr. *riaditeľovanie, poručníkovanie, šéfovanie*) a iné (porov. DSZ, s. 123). Do vyššie uvedených typov citovaných z DSZ by sa ťažko zaradovali viaceré verbálne substantíva, napríklad viacvýznamové slovo *trvanie*, abstraktá *sklamanie, ocenenie* a iné.

Lexikalizované deverbatívne substantíva

Pri lexikalizovaných deverbatívnych substantívach, kde je oslabené vnímanie ich motivácie od slovesa, je viditeľný odklon od vyjadrenia procesuálneho charakteru činnosti. Dochádza pri nich k posunu významu a vzniká polysémia. Paralelne vedľa seba fungujú dva významy lexém, z ktorých denotátom prvého významu je jednotlivý predmet alebo jav materiálnej skutočnosti, a druhý, abstraktný význam nemá taký denotát, ktorý by jestvoval ako jednotlivý predmet objektívnej a bezprostredne pozorovateľnej skutočnosti. Lexéma **kostýmovanie** nie je len „navrhovanie a úprava divadelných kostýmov“, ale má aj rezultatívny význam: „to, ako sú kostýmy použité“ (DSZ, s. 124).

Popri procesuálnom význame má aj rezultatívny význam veľa deverbatívnych substantív s formantom *-nie/-tie*. Pri lexéme **krytie** sú v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968; ďalej SSJ) uvedené tri významy. Všetky vychádzajú z 1. rezultatívneho významu „čím je niečo obalené, pokryté, prikrov“ – z tohto významu boli metaforicky vytvorené aj ďalšie dva významy z oblasti ekonómie a finančníctva: 2. *úhrada: k. výdavkov* 3. *zlaté k. meny – zábezpeka hodnoty meny zlatom*. Lexéma **krytie** s procesuálnym významom s parafrázou „robenie, tvorenie toho, čo je označené v slovtvornom základe, prípadne manipulácie s tým“ sa už používa zriedka. Podobne slovo **ocenenie** má popri význame definovanom parafrázou „dávanie, poskytovanie (niečomu) toho, čo je označené základovým substantívom ako nástroja, prostriedku“ aj často používaný rezultatívny význam ako synonymum slov *cena, odmena*. Lexéma **rozprávanie** sa

používa nielen vo význame „hovorenie, ústne uskutočňovanie komunikácie“, ale označuje aj konkrétny žánrový útvar so svojimi charakteristickými znakmi. Podobne má rezultatívny význam primárne miesto pri lexémach *vzdelanie* – „rozvinutie duš. schopností štúdiom; takto získané vedomosti“ (KSSJ), *hnutie* – „pohyb; pohnutie, vzrušenie, emócia; organizované hromadné úsilie o uskutočnenie nejakej myšlienky“ (KSSJ), *zloženie* – „súhrn zložiek, z kt. je niečo zložené, skladba, štruktúra“ (KSSJ), ako aj pri lexéme *prijímanie* – „obrad požitia premenenej hostie; príslušná časť omše“ (KSSJ). Podľa nášho názoru môžeme aj nasledujúce lexémy považovať za lexémy s rezultatívnym významom, pričom pri niektorých z nich funguje rezultatívny význam popri procesuálnom význame, pri niektorých rezultatívny význam úplne vytlačil pôvodný procesuálny význam a funguje samostatne: *fungovanie, cestovanie, financovanie, hlasovanie, hodnotenie, konštatovanie, obchodovanie, otvorenie, riešenie, uplatnenie, vylúčenie, zistenie, zlepšenie, zvýšenie, zníženie, želanie*.

Frekvencia verb a deverbatívnych substantív s totožnou koreňovou morférou

Deverbatívne substantíva s formantom *-nie/-tie* nesú v sebe informáciu o vide slovesa, od ktorého boli odvodené. Pri zisťovaní frekvencií verb a od nich odvodených deverbatívnych substantív s totožnou koreňovou morférou sa ukázalo, že frekvencia výskytov motivovaného substantíva často priamo úmerne korešponduje s frekvenciou motivujúceho slovesa. Najviac výskytov spomedzi deverbatív s totožnou koreňovou morférou majú substantíva vytvorené od sloviess s dokonavým vidom a tak akoby kopírovali vysokú frekvenciu motivujúcich dokonavých sloviess. Podobne nižší počet výskytov nedokonavých sloviess sa odráža pri nižšom počte výskytov substantív od nich odvodených. V nasledujúcej vzorke dvojíc a trojíc sloviess s totožnou koreňovou morférou (dokonavé sú písané tučným písmom, nedokonavé obyčajným) a od nich odvodených substantív sú napravo od lexém uvedené čísla, ktoré označujú počet výskytov všetkých tvarov slova v ručne morfológicky anotovanom podkorpuse SNK r-mak-2.0 obsahujúceho 511 534 textových jednotiek. Väčšina z týchto deverbatív sa nenachádza v SSJ ani v KSSJ.

VERBÁ		DEVERBATÍVNE SUBSTANTÍVA	
odstrániť	32	odstránenie	18
odstraňovať	6	odstraňovanie	3
poskytnúť	31	poskytnutie	1
poskytovať	23	poskytovanie	17
použiť	54	použitie	39
používať	139	používanie	46

rozšíriť	22	rozšírenie	28
rozširovať	14	rozširovanie	12
vytvoriť	143	vytvorenie	36
vytvárať	51	vytváranie	25
využiť	34	využitie	23
využívať	34	využívanie	31
znížiť	25	zníženie	38
znižovať	11	znižovanie	11
zvýšiť	57	zvýšenie	51
zvyšovať	14	zvyšovanie	20
dodržať	7	dodržanie	4
dodržiavať	6	dodržiavanie	25
dodržovať	1	dodržovanie	1
dokončiť	27	dokončenie	5
dokončievať	0	dokončevanie	0
dokončovať	2	dokončovanie	0
nasadiť	10	nasadenie	7
nasádzať	0	nasádzanie	0
nasadzovať	1	nasadzovanie	0
prepojiť	1	prepojenie	11
prepájať	0	prepájanie	0
prepojovať	0	prepojovanie	0
prerokovať	4	prerokovanie	2
prerokúvať	0	prerokúvanie	0
prerokovávať	1	prerokovávanie	0
spracovať	11	spracovanie	13
spracúvať	3	spracúvanie	1
spracovávať	2	spracovávanie	0
udržať	44	udržanie	8
udržiavať	16	udržiavanie	1
udržovať	3	udržovanie	1

usporiadať	10	usporiadanie	9
usporadúvať	1	usporadúvanie	0
usporadovať	0	usporadovanie	0

Z uvedených príkladov sa nami formulovanému pravidlu vymyká počet výskytov slova *poskytnutie*, ktorý je nižší ako výskyt deverbátiva utvoreného od nedokonavého slovesa – *poskytovanie*. Podobne je vyššia frekvencia deverbátiva *využívanie* oproti slovu *využitie* a substantíva *dodržiavanie* oproti *dodržanie*. Slovo *používanie* má vyššiu frekvenciu ako slovo *použitie*, pričom však kopíruje frekvenciu sloves *používať* a *použiť*, ktorá je takisto v obrátenom pomere oproti ostatným slovesám.

Vplyv vzoru *vysvedčenie* na skloňovanie neutier vzoru *srdce*

Vzor *vysvedčenie* je jedným z najproduktívnejších vzorov substantív, v rámci skupiny vzorov pre substantíva stredného rodu je jeho zastúpenie najsilnejšie. Môžeme uvažovať nad tým, že vplyva aj na paradigmu lexém skloňujúcich sa podľa vzoru *srdce* – v tvare I pl. preberajú niektoré lexémy namiesto relevantnej prípony *-ami* nenáležitú príponu *-iami*. Tento jav sa však môže vysvetľovať aj vnútroparadigmatickým vyrovnávaním v rámci paradigmy vzoru *srdce*, analogicky podľa tvarov N, A, D a L pl. (*srdcia, srdciam, srdciach*) sa uplatňuje pri I pl. dvojhlasová relačná morféma (porov. Navrátil, s. 277). V tabuľke 1 uvádzame pri jednotlivých lexémach počet nájdených výskytov najprv s relevantnou príponou *-ami*, na druhom mieste s nenáležitou príponou *-iami*. Za určujúce považujeme výsledky zo Slovenského národného korpusu, lebo texty v ňom sa neopakujú, sú žánrovo vyvážené a bibliograficky spracované. Údaje z internetových portálov Google a Morfeo sú menej presné, slúžia ako doplnujúce. Z počtu nájdených výskytov je očividné, že v prípade slov *more, pole* a *vajce* je frekvencia výskytov s príponou *-iami* na portáloch Google a Morfeo vyššia ako frekvencia s relevantnou príponou *-ami*. Používanie oboch prípon v tvare I pl. pri slovách *plece, srdce* a *vrece* je rozkolísané. Počet nájdených tvarov *plecami* aj *vrecami* výrazne prevažuje nad tvarmi *pleciami* a *vreciami* v súčasnej najrozsiahlejšej verzii Slovenského národného korpusu, ako aj na oboch internetových portáloch. Výskyt tvarov *srdcami* a *srdciam* sú zastúpené takmer rovnako.

Vybrané slová z oblasti informatiky a programovania

Deverbatívne substantíva s formantom *-nie/-tie* sa vyskytujú bez obmedzenia vo všetkých štýlových oblastiach. Vybrali sme niekoľko príkladov zdomácnených aj nových slov z oblasti programovania a rozdelili sme ich do štyroch skupín podľa miery príznakovosti a zdomácnenia. Ani jedno z týchto slov sa nenachádza v SSJ ani v KSSJ.

Tabuľka 1: Prvé číslo v stĺpci je počet výskytov s relevantnou príponou -ami, druhé číslo je počet výskytov s príponou -iami

	prim-2.1.-srnk-all		Google		Morfeo	
more	66	61	266	283	380	358
plece	3825	8	718	74	2014	41
pole	174	151	404	705	885	1079
srdce	68	21	238	236	215	318
vajce	167	45	319	263	1107	1809
vie.ce	174	7	413	58	404	33

Prvú skupinu tvoria slová, ktoré sú domáceho pôvodu, alebo sú natoľko vžitú, že ich vnímame ako zdomácnené. Sú zrozumiteľné väčšine zo skupiny používateľov jazyka. Niektoré z nich sa používajú aj v iných oblastiach ako v informatike a majú rôzne významy. Zápis slov cudzieho pôvodu je prispôbený slovenskému pravopisu (*skenovanie, inštalovanie*)

- *balíčkovanie* – zoskupenie softvéru do „balička“, t. j. do špeciálneho súboru, pomocou ktorého sa dá distribuovať a inštalovať do iných počítačov
- *formátovanie* – vytvorenie súborového systému na úložnom zariadení
- *inštalovanie* – zavedenie a príprava softvéru / programu na používanie
- *kopírovanie* – zhotovovanie kópie
- *mazanie* – odstraňovanie dát
- *prenášanie* – premiestňovanie (súborov)
- *skenovanie* (pôv. scanning) – snímanie údajov pomocou skenera
- *tlačenie* – zhotovovanie tlačeného dokumentu
- *zálohovanie* – bezpečné a dlhodobé uloženie dát
- *zamrzanie* – prerušenie práce počítača pre vnútorné problémy

Do druhej skupiny sme zaradili tie slová, ktoré sú práve v procese zdomácnovania. Sú to špecifické termíny nielen z oblasti programovania, všetky sú cudzieho pôvodu vrátane slov *listovanie* a *vylistovanie* (z angl. *list* – zoznam, súbor). Ich význam je známy väčšine používateľov jazyka

- *copy&pasteovanie* /kopiãndpejstovajŕje/ – kopírovanie a vloženie inam zabehtnutým spôsobom
- *dekomprimovanie* – získanie pôvodných dát z komprimovaného súboru
- *e-mailovanie* /i:mejlovaŕje/ – komunikácia pomocou elektronických správ
- *komprimovanie* – stlačenie – zmenšenie priestoru, ktorý zaberajú dáta tak, aby sa dekomprimovaním mohli získať pôvodné dáta
- *listovanie* – vytváranie zoznamu / výpis celého zoznamu
- *spamovanie* /spemovaŕje/ – odosielanie nevyžiadaných elektronických správ
- *tagovanie* – značkovanie, priraďovanie tagov (*tag* /tag/ al. /teg/ – súbor znakov vyjadrujúci relevantné formálne kategórie)
- *updatovanie* /apdejtovaŕje/ – nahradenie programu novšou verziou

- *vylistovanie* – vytvorenie zoznamu / výpis celého zoznamu
- *zoomovanie* /zu:movaŋje/ – približovanie a zároveň zväčšovanie objektu pri snímaní

V tretej skupine sú slová, ktoré sú užšie odborné (okrem slov *quakeovanie* a *doomovanie*) a ich pravopis je v pôvodnom grafickom systéme. Nepatria do aktívnej a často ani do pasívnej slovnej zásoby ľudí, ktorí nepracujú v oblasti vývoja softvérov

- *bootovanie* /bu:tovaŋje/ – zavádzanie operačného systému pri štarte počítača
- *dekryptovanie* – operácia, ktorou sa zo šifrovanej správy získa skutočná správa
- *doomovanie* /du:movaŋje/ – hranie hry doom
- *enkryptovanie* – zašifrovanie správy
- *grepovanie* – zadanie príkazu na špeciálny druh vyhľadávania v textovom súbore
- *haltovanie* – zastavenie chodu počítača
- *kompilovanie* – preklad z programovacieho jazyka do iného jazyka
- *quakeovanie* /kwejkovaŋje/ – hranie hry quake
- *removovanie* /rimu:vovaŋje/ – odstránenie súboru / dát
- *shutdownovanie* /šatdawnovaŋje/ – vypnutie počítača
- *spellcheckovanie* /spelčekovaŋje/ – kontrola pravopisu
- *tarovanie* – vytvorenie tar archívu, zálohovanie na disky (dávnejšie na magnetické pásky)

Poslednú skupinu tvoria slová, ktoré sú vytvorené analogicky k predchádzajúcim a sú zložené zo skratky názvu programu a formantu *-ovanie*. Znejú kako-fonicky, sú úzko odborné a idiomatické. Je veľmi málo pravdepodobné, že tieto slová prejdú procesom adaptovania a prijatia do slovnej zásoby slovenčiny

- *fsckovanie* /fšæcəkovaŋje/ – oprava poškodeného systému súborov pomocou programu fsck
- *gzipovanie* – komprimovanie dát pomocou algoritmu gzip
- *irckovanie* /i:erčəkovaŋje/ – spôsob, ktorým sa medzi veľkými skupinami distribuujú správy, chatovanie pomocou IRC (IRC – Internet Relay Chat)
- *mkfskovanie* /mækfšəkovaŋje/ – vytvorenie systému súborov
- *ocrkovanie* /oce:erkovaŋje/ – získavanie textu z oskenovaného ocr-obrázka
- *rsyncovanie* /rsinkovaŋje/ – synchronizovanie dát medzi vzdialenými počítačmi algoritmom rsync

Tieto slová patria do aktívnej slovnej zásoby programátorov a je viac než pravdepodobné, že v súvislosti s rýchlym tempom vývoja a modernizácie softvérov sa budú analogicky preberať a vytvárať ďalšie nové slová tohto typu.

Deverbatíva s formantom *-nie/-tie*, okazionalizmy tohto typu a ich funkcia v umeleckom štýle

V umeleckom štýle sa deverbatíva s formantom *-nie/-tie* často využívajú nielen pre ich schopnosť nominálne pomenúvať spredmetnený dej či proces.

Ich použitie v umeleckých textoch vrátane názvov umeleckých diel má rôzne funkcie. Nápadná je miera využívania verbálnych substantív v súčasnej slovenskej poézii v pomenúvacej funkcii, pričom verbálne substantívum je označením situácie autorského subjektu. V prípade okazionalizmov (napr. *súvisenie* a iné) je výrazná ozvlášťujúca funkcia, pôsobia originálne a exkluzívne: Ivan Kadlečík: *Lunenie*; Ján Lenčo: *Rozpamätávanie*. Použitie neutrálnych deverbatívnych substantív tiež môže vyvolať zážitkovosť, ak sú použité v netypických kontextoch a stávajú sa súčasťou rôznych umeleckých trópov; v takom prípade fungujú v umeleckom texte ako poetizmy. Na ilustráciu uvádzame niektoré názvy diel: Ján Motulko: *Zobúdzanie* popola; Ján Ondruš: *Prehĺtanie* vlasu; Pavol Janík: *Táranie* nad hrobom; Ivan Kadlečík: *Tváre a oslovenia*; Štefan Žáry: *Leto nášho dospievania*; Pavel Krusanov: *Uhryznutie* anjela; Pavel Koyš: *Rozmrazovanie* slnka. V týchto prípadoch by hľadanie iného vhodného slova, ktoré by malo takú silnú výpovednú hodnotu a zároveň by v sebe nieslo dejovosť, bolo dosť náročné. Každý pokus uplatniť substitúciu deverbatíva by nieslo so sebou aj neželané modifikovanie významu. Zaujímavý je prípad, keď je deverbatívne substantívum súčasťou frazeologického spojenia a funguje ako súčasť názvu umeleckého diela (Štefan Žáry: *Snímanie* masiek). V názve diela sa takto navrstvujú nové významy a konotácie. Nezastupiteľnú funkciu majú verbálne substantíva s formantom *-nie/-tie* aj v názvoch iných významných diel: Ladislav Ťažký: *Zjavenie* Sabíny; Vladimír Mináč: *Dlhý čas čakania* a i.

Dejové substantíva sa často využívajú aj ako súčasť názvov cestopisov, rozprávok, dobrodružných románov a diel literatúry faktu: Richard Tames: *Objavovanie* Japonska; Herman Melville: *Omu, rozprávanie* o dobrodružstvách v južných moriach; Ján Fekete: *Cestovanie* v sedemmíľovom skafandri; Robert Bauval: *Tajná komora: hľadanie* siene záznamov; James Dickey: *Výslobodenie*. Zaujímavé je použitie verbálnych substantív *poznanie* a *nepoznanie* tak, že sú zapísané ako jedno slovo a časť označujúca negáciu je v zátvorke – Martin Slobodník: *Fascinácia* a *(ne)poznanie*: kultúrne strety Západu a Východu. Nie je to síce neobvyklý spôsob zápisu, ale práve ten nás vedie k zamysleniu sa nad tým, že aj to, čo považujeme za známe a poznané, môže prinášať nové prekvapujúce a nepoznané fakty.

Podobne v textoch s náboženskou tematikou sa využívajú deverbatívne substantíva vďaka ich schopnosti vyjadriť dejovosť: Philip Yancey: *Sklamanie* z Boha; Teofil Klas: *Putovanie* do Loreta. Zaujímavý je názov diela – John Charles Ryle: *Posvätenie* a svätosť, kde sú v prirad'ovacom vzťahu použité dve lexémy s totožnou koreňovou morféomou, pričom jedna vyjadruje proces na nadobudnutie kvality a druhá danú kvalitu.

Príklady deverbatív vyskytujúcich sa v názvoch umeleckých diel a kníh s náboženskou tematikou sme vyhľadali v dokumente „Zoznam bibliografií všetkých textov spracovaných v SNK“ na adrese <http://korpus.juls.savba.sk/stats/prim-3.0/bibliography.txt>.

Záver

Vzor *vysvedčenie* patrí k najproduktívnejším vzorom substantív. Veľká časť slov, ktoré sa skloňujú podľa tohto vzoru, sú deverbatíva s formantom *-nie/-tie*. Spôsob tvorenia týchto deverbatív je pravidelný a možný takmer bez obmedzenia od všetkých slovies dokonavého aj nedokonavého vidu, dokonca aj od niektorých modálnych slovies (*ísť, báť sa, dať, dozvedieť sa*), ktoré sa zväčša uvádzajú ako výnimky. Z hľadiska ich významu sa môžu zaraďovať do siedmich podtypov, ktoré sú navrhnuté v DSZ. Poukázali sme na to, že skupina týchto podtypov je otvorená možnosťou dopĺňania ďalšími podtypmi s príslušnými parafrázami.

Mnohé substantíva s formantom *-nie/-tie* fungujú ako lexémy s rezultatívnym významom, pričom pri niektorých funguje rezultatívny význam popri procesuálnom význame (*obchodovanie, otvorenie, hlasovanie*) v ďalších bol procesuálny význam úplne vytlačený rezultatívnym významom (napr. *konštatovanie, želanie, zistenie*).

Zaujímavé je zistenie, že frekvencia výskytov motivovaného substantíva často priamo úmerne korešponduje s frekvenciou výskytov motivujúceho slovesa. Frekvencia substantív odvodených od dokonavých slovies je zväčša vyššia ako frekvencia substantív vytvorených od slovies nedokonavých.

Skupina slov patriacich do vzoru *vysvedčenie* je rozsiahla, preto môžeme uvažovať o vplyve daného vzoru na paradigmu lexém skloňujúcich sa podľa vzoru *srdce*. Rozkolísané je používanie prípon *-ami* a *-iami* v tvare I pl. hlavne pri slovách *more, pole, vajce*.

Deverbatívne substantíva s formantom *-nie/-tie* sa vyskytujú bez obmedzenia vo všetkých štýlových oblastiach. Vybrali sme niekoľko príkladov z oblasti programovania. Niektoré slová sú už zdomácnené (*formátovanie, tlačenie, inštalovanie*), iné sú v procese zdomáčovania (*spamovanie, zoomovanie*), ďalšie sú úzko odborné (*kompilovanie, grepovanie, bootovanie*) a ostatné idiomatické (*gzipovanie*).

Použitie deverbatív s formantom *-nie/-tie* má v umeleckých dielach rôzne funkcie – v texte pôsobia ozvlášťujúco, v netypických kontextoch fungujú ako poetizmy (Ján Ondruš: *Prehľadanie* vlasu; Pavol Janík: *Táranie* nad hrobom), nesú v sebe dejovosť a napätie.

Rozsiahla skupina neutier so skloňovaním podľa vzoru *vysvedčenie* sa neustále obohacuje novými lexémami, pričom sú bohato zastúpené práve deverbatívne substantíva s formantom *-nie/-tie* odvodené od slovies domáceho i cudzieho pôvodu.

Literatúra

HORECKÝ, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 438 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

NAVRÁTIL, Ladislav: Tvorenie inštrumentálu plurálu substantív. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1999/2000, roč. 46, č. 9 – 10, s. 277 – 280.

Slovenský národný korpus, verzia prim-2.1-snk-all. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Model triedenia neologizmov

Jana Kišová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

1. Úvod

Neologizačné procesy sú jedným z najcharakteristickejších znakov všetkých súčasných jazykov. Každý prirodzený jazyk, teda aj slovenčina, sa pod vplyvom rozličných intralingválnych i extralingválnych faktorov rozvíja a neologizačné procesy spôsobujú zmeny, ktoré sa najmarkatnejšie odrážajú práve v lexike jazyka ako v relatívne otvorenom a zmenám najprístupnejšom jazykovom subsysteme. Tie prvky, ktoré vnímame ako lexikálne inovácie, nazývame **neologizmy**. Pravda, ak ide o jednotky, ktoré používatelia jazyka už prijali a v komunikácii ich bežne používajú.

Cieľom tohto príspevku je vytvoriť istú typológiu neologizmov. Táto klasifikácia vychádza z nášho poňatia neologizmu, preto si hneď v úvode musíme jasne vymedziť a zdefinovať tento termín. Čo teda chápeme ako neologizmus a z čoho vychádzame pri ich triedení?

Napriek tomu, že nie je veľa autorov zaoberajúcich sa touto problematikou, veľakrát sa stretávame s nejednotným chápaním termínu neologizmus i s ich rozličnými typológiami.¹ O. Martinčová (1983, s. 37, 82, 85) za neologizmy považuje 3 typy pomenovaní, a to:

- 1) pomenovania, ktorých črta novosti spočíva v pomenovaní nového myšlienkového obsahu novou formou,
- 2) pomenovania, ktorých črta novosti spočíva iba v pomenovanom obsahu a
- 3) pomenovania, ktorých črta novosti spočíva v novom slovotvornom spracovaní skôr pomenovaného obsahu.²

¹ Pri vymedzovaní pojmu neologizmus sme konfrontovali názory v slovenskej, českej a nemeckej lingvistickej literatúre.

² Práve práce O. Martinčovej boli základným východiskom všetkých našich výskumov. Toto rámcové vymedzenie pojmu neologizmus sa stalo aj základom našej klasifikácie, hoci vo svojich prácach autorka ponúka triedenie neologizmov z rozličných hľadísk.